

Bogdan Muscalu

Mihaela Muscalu

Câteva considerații privind așezările sarmatice din *Barbaricum*-ul vest-dacic

Some considerations about Sarmatian settlements from the West Dacian Barbaricum

Abstract: *The Sarmatians Iazyges are seen as barbarian warriors, ancient news reminding more of their military events. Despite this, through analysis of their way of life and archaeological discoveries made in settlements and burial grounds have outlined the big picture of Sarmatian society in the space between Danube and Tisa.*

The Sarmatian settlements found in the Danube-Tisa territory, mostly from the southern part of the Iazyges Barbaricum are not well known, due to the small number of settlements that have been excavated. Most of the ones categorized as „Sarmatian” has no element which can link them with Iranian culture, having burial grounds nearby that are of Sarmatian origin and are dated from the same period. A similar situation is found „dacian-roman” settlements, but for these the adjacent burial ground that should point the ethnic roots of the settlement is missing.

The occupations of these „Sarmatian” settlers are ordinary: agriculture, cow and sheep herding. To these we can add a series of occupations that are a must to any rural community: carpentry, smithing, pottery, woodworking, as well as home occupations (spinning, weaving etc.). Living in enclaves or mixed settlements composed of Sarmatians and Dacians have brought the adoption of occupations of a more sedentary type.

Cuvinte cheie: *locuire, iazygi, seminomadism, melanj de populații.*

Keywords: *habitation, iazyges, seminomadism, mix of population.*

Formele de locuire, de la venirea sarmaților în „Punga iazygă” și până târziu, în secolul V, sunt sesizabile la nivel arheologic, observându-se transformările societății barbare în contextul contactelor cu autohtonii daci (daco-romani) și Imperiul Roman. În această situație, se constată trecerea de la nomadism la sedentarizarea sarmaților, în

final ducând la asimilarea lor în rândul romanicilor. Puține informații antice vorbesc despre tipul de locuințe și despre organizarea așezărilor. Fiind vorba de un popor al stepei, nomad, și la nivel arheologic sunt destul de puține așezările identificate până în prezent. Considerăm că, trecerea de la nomadism¹ la un stadiu de seminomadism² al sarmaților se face relativ repede, spațiul locuit de ei este „îngrădit” ferm de romani, prin provinciile Dacia și Pannonia Inferior, posibilitățile barbarilor de deplasare fiind astfel limitate. Seminomadismul iazygilor dintre Dunăre și Tisa, ar putea fi una din explicațiile la problema numărului mic de așezări³.

Urmele sarmaților sunt sesizabile mai ales datorită necropolelor, pe care, prin ritualul și ceremonialul funerar, le considerăm singurele elemente de atribuire etnică certă. În momentul de față, civilizația sarmaților e cunoscută prin cele două componente, prin necropole la care nu se pot anexa așezările sarmatice adiacente. Există așezări caracterizate prin ceramică de factură dacică și romană, aparținând unei populații sedentare, în prezent necunoscându-se necropolele aferente lor. Aceste lucruri reprezintă carențe de informații arheologice ce se încearcă a fi lămurite.

Așezările sarmatice din arealul Dunăre – Tisa, cu precădere în zona sudică a *Barbaricum*-ului iazyg sunt puțin cunoscute, datorită numărului mic de așezări descoperite arheologic. Multe, dintre cele categorisite drept „sarmatice”, nu au nici un element de identificare etnică iraniană, lucru observat corect de D. Benea pentru așezări ale Banatului sârbesc, dateate în secolele II-III, ele aparținând populației autohtone⁴. Ceea ce intrigă este faptul că în apropierea lor se găsesc necropole sau descoperiri de morminte sarmatice databile în aceeași etapă cronologică. Câteva posibile explicații putem găsi în contextul dat: cea mai simplă și la îndemână – ar fi lipsa unor cercetări arheologice sistematice de anvergură⁵; o alta, o regăsim în informațiile antice, în care autorii romani susțin că iazygii își duc viața în căruțe, mutându-se din loc în loc (probabil în căutare de pășuni, fapt ce ar explica numeroasele necropole și descoperiri funerare izolate, în detrimentul numărului de așezări); în secolele III-IV p.Chr. se ajunge la sedentarizarea populației sarmate, care, după retragerea aureliană, pătrunde în fosta provincie romană Dacia. În spațiul bănățean sosesc în valuri diverse etnii barbare, unele trăind în comunități mixte – daco-romane și alogene, ceea ce va duce în secolele IV-V la crearea unui „melanj” de populații în arealul Dunăre – Tisa – Mureș⁶. Astfel, e posibil ca populația sarmatică să nu fie identificată la nivel de locuire, singura diferențiere etnică realizându-se prin prisma ritului și ritualului funerar.

Indiferent care ar fi explicația, la nivelul așezărilor sarmatice identificăm următoarea subîmpărțire: așezări simple și complexe. După tipul locuințelor, în cadrul

1. DEX 2009, s.v. *Nomadism* – Mod de viață al unei colectivități umane, caracterizat prin lipsa unei așezări stabile.

2. DEX 2009, s.v. *Seminomadism* – Fel de viață care îmbină creșterea vitelor cu o agricultură sporadică.

3. Khazanov - Gellner 1994, pg. 45.

4. Benea 1996, *passim*.

5. Până în prezent, nici o așezare sau necropolă sarmatică nu este cercetată în totalitate, fapt ce periclitează emiterea unor concluzii finale. În ciuda acestei realități, printr-o analiză critică a istoriografiei și descoperirilor arheologice, putem trasa unele ipoteze legate de locuirea sarmatică în spațiul Banatului istoric.

6. Informație oferită cu generozitate de colegul D. Micle, în urma discuțiilor purtate pe seama ridicărilor topografice și repertoriului topografic al județului Timiș.

așezărilor sarmatice există locuințe de suprafață și bordeie. La acestea se adaugă anexele gospodărești: cuptoare și vetre, gropi de provizii, gropi menajere, fântâni, iar în cadrul așezărilor complexe apar și cuptoare de olar.

Dacă pentru secolul I și începutul secolului II p.Chr., așezările sarmatice din întreg arealul locuit de ei sunt în număr redus și concentrate în zona nordică a Câmpiei Pannonice și pe Tisa Superioară și Mijlocie, începând cu perioada de după războaiele marcomanice se constată extinderea lor spre sud. Infiltrările iazyge în zona crișană și spre cea bănățeană au lăsat urme și la nivelul locuirii. În contact cu autohtonii și limitați în spațiul „Pungii iazyge”, cu timpul aceștia se vor sedentariza. La nivelul ocupațional al așezărilor barbare, principala activitate rămâne creșterea animalelor, iar prezența unor instalații – cuptoare și râșnițe – ne indică trecerea la activități agricole, posibil influențați de cei peste care sarmații își exercită autoritatea politică (celți și daci, apoi peste daco-romani).

Infiltrările iazyge din a doua perioadă, conform periodizării lui M. Párducz (180-270 p.Chr.), din zona Crișurilor și Mureșului sunt atestate la nivel arheologic. Prezența etnicilor iranieni este observabilă prin necropole. Așezările, așa-zis sarmatice, cuprind la nivelul habitatului – organizarea așezării, tipuri de locuințe, anexe gospodărești, gropi de provizii etc. – componente ale unei populații autohtone sedentare. Prezența unor elemente sarmatice, se referă la influența reciprocă, la un fenomen de aculturație dintre populația dacică (daco-romană) și sarmați⁷. Nu trebuie negat faptul că în așezări încadrate în secolele III-IV, din zona Câmpiei Aradului și din vestul Banatului, coexistă așezări ale dacilor cu anumite comunități sarmatice⁸. Terminologia de „așezări sarmatice” pentru zona de câmpie a Banatului este neadecvată, iar o generalizare asupra tuturor așezărilor databile în acest interval ni se pare deplasată și fără un temei arheologic. Descoperirile arheologice din așezările din zona de câmpie a Banatului istoric confirmă caracterul sedentar, agropastoral al populației⁹. Nu putem fi categorici în ceea ce privește atribuirea lor dacilor și daco-romanilor. Prezența unei necropole sarmatice în vecinătatea așezării, ne poate arăta cel mult o conviețuire, fără a elimina vreuna dintre etnii. E posibil ca, la nivelul așezării sarmații să preia elementele culturii materiale a autohtonilor (daci, daco-romani, romanici), păstrându-și identitatea etnică doar din punct de vedere al ritului și ritualului funerar.

O caracteristică a acestor așezări era caracterul nefortificat și deschis, apărarea fiind făcută, în parte, de terenul pe care ele erau situate și care conferea avantaje pentru protecția comunității rurale¹⁰. Așezările erau ridicate în apropierea cursurilor de apă, păstrându-se o distanță de siguranță pentru a le feri de inundații. Așezările din zona de câmpie și de deal erau adevărate „aglomerări rurale” și au fost considerate rezultatul unui fenomen „de roire”, față de așezarea inițială, al cărei teren agricol era lăsat să se odihnească¹¹. Din punct de vedere al suprafeței ocupate de așezare, referindu-se la dimensiuni, M. Mare în studiul său asupra habitatului rural distinge trei categorii: așezări mici (între 2500 și 10000 m²),

7. Benea 1996, pg. 117.

8. Dumitrașcu 1993, pg. 140.

9. Benea 1996, pg. 119.

10. Mare 2004, pg. 27.

11. Benea 1996, pg. 124-125.

așezări mijlocii (între 15000 și 30000 m²) și așezări mari (între 40000 și 250000 m²), dimensiunile fiind discutabile și trebuie să se privească cu rezervă, datorită lipsei investigațiilor integrale¹². În cadrul așezărilor sarmatice putem observa că avem puține informații pentru cele din Banat, primând, pentru zona amintită, necropolele, ce se încadrează cronologic perioadei secolelor III-IV p.Chr.

Cercetările arheologice din regiunea Tisei Mijlocii au relevat faptul că așezările sarmaților se aflau la o distanță relativ mică una de cealaltă, cu un caracter temporar sau sezonier, posibil datorită epuizării terenurilor agricole ale comunității¹³. Locuințele care compuneau așezarea nu erau reparate sau renovate, ci după ce vechile cămine erau abandonate, case noi le luau locul. Majoritatea grupărilor de locuințe par să indice mari ferme, înconjurate de teren arabil și pășuni, încadrate cronologic în secolele II-III p.Chr. – început de secol V p. Chr. În perioada sarmatică târzie – hună, numeroase ferme, sunt de forma unor șiruri sau succesiuni (*chain pattern*) și nu în formă de „cuiburi”, ca în secolele anterioare¹⁴.

Factorul natural a influențat evoluția așezărilor din spațiul Banatului istoric. Informațiile oferite de Ammianus Marcellinus sunt revelatoare în acest sens. Autorul menționează evenimentele cu limigantii, precizând locuirea pe toate formele de relief, dar mai ales a mlaștinilor vest – bănățene. Apărarea naturală oferită de mlaștini, explică existența așezărilor de tip deschis, preponderența lor în zona de șes și colinară¹⁵. Pasajul antic amintește că accesul spre așezările din mlaștini era rezervat cunoscătorilor zonei.

Așezările din câmpia bănățeană ocupă un areal de 400-600 x 150 m sau 200 x 150 m, rar cele de mari dimensiuni. Locuințele sunt distanțate una de cealaltă, fiind înconjurate de anexe gospodărești¹⁶. Pentru secolele III-IV, constatăm înconjurarea unora cu un gard de nuiele, care poate arăta o împărțire a proprietății, cel puțin la nivelul bunurilor imobile (Foeni, Čurug – *Stari Vinogradi*)¹⁷. Din punct de vedere al activităților desfășurate ele se subîmpart în: așezări agro-pastorale și așezări complexe agro-meșteșugărești¹⁸.

După tipul locuințelor, așezările sarmatice cuprind locuințe de suprafață și adâncite. (bordeiu și semibordeiu). Locuința de suprafață, cu podeaua ușor adâncită (25 – 40 cm) în raport cu nivelul de călcare era de tip monocelular, rareori cu două încăperi, și de formă patrulateră sau neregulată. Pereții acestei construcții aveau scheletul din pari verticali, înfipti în sol și cu lese de nuiele împletite, peste care se aplica o lutuială. Tehnica constructivă s-a păstrat dintr-o epocă anterioară (cel puțin din cea dacică), fiind vizibilă și în etapele următoare, tehnică ce presupunea unele cunoștințe aparte și mai ales

12. Mare 2004, pg. 29.

13. Grumeza, Ursuțiu, Copos 2013, pg. 13.

14. Vaday 1999, 549; Vaday 2003, pg. 275.

15. Ammianus Marcellinus, *Istorie romană*, XVII, 13, 4: „*has enim terras Parthiscus inruens obliquatis meatibus Histro miscetur. sed dum solus licentius fluit, spatia longa et lata sensim praeterlabens et ea coartans prope exitum in angustias, accolas ab impetu Romanorum alveo Danubii defendit, a barbaricis vero excursibus suis tutos praestat obstaculo, ubi pleraque umidioris soli natura et incrementis fluminum redundantia stagnosa sunt et referta salicibus ideoque invia nisi perquam gnaris: et super his insularem anfractum aditu Parthisci paene contiguum amnis potior ambiens terrae consortio separavit.*”

16. Benea 1996, pg. 125.

17. Szentmiklosi – Timoc 2005, pg. 662.

18. Mare 2004, pg. 30.

o specializare necesară în operațiile de ecarisare a materialului de construcție precum și de lutuire. Locuințele de suprafață cu pereții din nuiiele, apar destul de sporadic, acest tip de locuință fiind prevăzut și cu o vatră liberă, simplă. În paralel cu aceste construcții, au existat locuințe durabile cu pereți din bârne din lemn, groase de 15-20 cm. Golurile rămase între bârne erau umplute cu chirpici, îmbinarea fiind făcută în cheutori¹⁹.

În paralel cu bordeiul vechi, îngropat în sol, este atestat și semibordeiul sau locuința parțial îngropată, tip constructiv aparținând epocii prefeudale, prevăzut cu o instalație de încălzire destul de rudimentară, ce constă dintr-o vatră liberă mărginită cu pietre de râu sau prevăzută mai apoi cu vetre circulare²⁰. Semibordeiul este considerat forma intermediară dintre locuința de suprafață și bordei. Dumitru Popa consideră semibordeiele ca fiind locuințe de suprafață ușor adâncite (40-60 cm). Pereții aveau un schelet din pari înfipti în pământ, o împletitură de nuiiele între ei, peste care se aplica o tencuială din lut. Lipsa folosirii cuielor și piroanelor la acoperișuri, denotă faptul că acesta era simplu, pe scheletul de lemn aplicându-se paie sau stuf²¹. Ca și formă, majoritatea erau patrulate, având colțurile rotunjite, fie erau ovale, trapezoidale, rotunde sau neregulate. Podeaua era, în multe cazuri, amenajată cu o lipitură de lut, care prezenta urme de refaceri periodice²². La semibordeiul dreptunghiular și pătrat cu podeaua la adâncime relativ mică apar și pereți scunzi. Arheologic au putut fi găsite resturile pereților construiți dintr-o rețea de nuiiele împletite, cu diametrul de 2-5 cm, acoperite cu un strat compact de lut²³. Din totalul locuințelor cercetate în așezările perioadei cuprinse între secolele III-V din Banat, 22% aparțin tipului semibordei, iar 40% aparțin tipului bordei. Împreună, acestea reprezintă 61% din totalul lor, cu 20% mai multe decât locuințele de suprafață cercetate până în prezent²⁴.

După forma locuințelor din așezările cercetate (Foeni, Giarmata, Arad – *Barieră*, Alibunar, Čurug – *Stari Vinogradi*, Baranda – *Ciglana*, Jabuka, Padej, Bečej - punctele *Donje Ugarica*, *Botra* – *Zidar* și *Bljanka Bara*, Senta – *Macošpart*, Subotica, Ada, Padej, Banatski Karlovac – *Selište*, Vršac – *Crvenka*, Tápé – *Széntégláető*, Szeged – *Kiskundorozsma*, Szeged -*Algyő* – *Völgy köz*, Horgoš – *Stub 76*)²⁵, au fost identificate arheologic două tipuri de locuințe: semiadâncite – bordei (cu mai multe variante) și de suprafață – cu una, mai rar două încăperi. Cele semiadâncite prezintă unele variante: a) locuințe semiadâncite cu baza patrulateră și laturi regulate, cu dimensiuni de 3-4 m. Unele au vetre sferice, iar pe părțile vestice și estice se observă urmele gropilor de fixare ale pilonilor de lemn ce susțineau acoperișul în două ape; b) locuințe semiadâncite cu baza patrulateră, având un stâlp central de sprijinire a acoperișului, cu dimensiuni de 3 x 3 m; c) locuințe semiadâncite rectangulare, având colțuri rotunjite, cu o lungime de 2,5 – 3 m și

19. Popa 2001, pg. 141.

20. Locuințele adâncite sunt locuințe de tip bordei, cu variații în funcție de adâncime. Pentru semibordei, cercetătorii maghiari și sârbi, cât și specialiști români folosesc termenul de „locuință semiîngropată” ori „semiadâncită”.

21. Popa 2001, pg. 140.

22. Bejan 1995, 42-43; Popa 2001, pg. 140.

23. Bozu – El Susi 1987, pg. 224.

24. Mare 2004, pg. 41.

25. Dautova – Rusevljan 1990, pg. 83; Dordevic 1990, pg. 119-123; Jankovic 1997, pg. 365-366; Trifunovic 2000, pg. 64-68; Trifunovic – Pasic 2003, pg. 278-279; Trifunovic 2001; Muscalu 2009, pg. 98-128.

fără cuptoare; d) locuințe semiadâncite de formă rectangulară, având colțuri regulate sau neregulate, lungimea de 2,5 – 2,8 m și vetre în pământ cruțat de formă sferică. O excepție de la tipul majoritar de locuință, îl reprezintă locuința rectangulară de formă alungită, cu două încăperi săpate la adâncimi diferite, cu o dimensiune de 8 x 3 m.

Sarmații iazygi sunt văzuți drept niște barbari războinici, știrile antice vorbind mai mult despre evenimentele militare. În ciuda acestui fapt prin analiza felului lor de viață, descoperirile din așezări și necropole au conturat o imagine de ansamblu a societății sarmatice din arealul cuprins între Dunăre și Tisa.

Ocupațiile locuitorilor așezărilor „sarmatice” au fost cele obișnuite în mediul rural: agricultura, creșterea vitelor, păstoritul. La acestea se adaugă o serie de îndeletniciri nelipsite oricărei comunități rurale: dulgheria, fierăria, olăritul, prelucrarea lemnului, precum și îndeletniciri casnice (torsul, țesutul etc.). Locuirea în enclave sau așezări mixte dintre sarmați și daci a dus la preluarea unor cutume ocupaționale de tip sedentar. Și în perioada timpurie a locuirii iazyge în arealul cuprins între Dunăre și Tisa, sarmații trec la un seminomadism, care implica o agricultură rudimentară. Considerăm că în perioada secolelor II-III, sarmații sunt aprovizionați cu produse agricole de către autohtonii care au o tradiție agricolă, pentru ca mai apoi să intervină un proces de aculturație și să preia formele unei agriculturi incipiente. Nu vedem în descoperirile de râșnițe din mediul sarmatic, neapărat o atribuire etnică (dacică sau daco-romană), deoarece această categorie de piese putea pătrunde pe calea comerțului. Apariția râșnițelor în situri sarmatice se poate lega de trecerea barbarilor de la alimentația bazată pe carne, exclusiv la cea agrară. Nu negăm, însă, existența populației autohtone, care aflată în dependență politică față de iazygi, livra majoritatea produselor agricole, în temeiul obligațiilor tributare.

Arheologii sârbi atribuie cu ușurință strict unei populații formele de locuire de pe teritoriul Voivodinei, eliminând un conglomerat etnic. În opinia cercetătorilor sârbi, pătrunderea iazygilor este observabilă la nivel arheologic prin creșterea importurilor romane (*terra sigillata*, amfore, fibule etc.), dispariția unor tipuri ceramice, și răspândirea unor piese preferate de neamul iranian din spațiul dintre Dunăre și Tisa²⁶. D. Benea nu neagă prezența sarmaților alături de populația dacică sau celto-dacică și panonică, considerent ce ar trebui să fie extins pentru multe din așezările „sarmatice” din Serbia²⁷. În schimb, nu suntem de acord cu denumirea de „daco-romane” pentru așezărilor din *Barbaricum*-ul vest dacic și considerăm că, la nivelul locuirii, în spațiul bănățean este un melanj de populații după retragerea aureliană, și nu o puritate etnică (cu atât mai puțin, daco-romană). Totodată, nu ne raliem la un nou „trend” (axat în mare parte doar pe cercetări perieghetice), care, doar în baza existenței ceramicii gri-cenușii de tradiție La Tène, atribuie etnic sarmaților așezările identificate în teren²⁸. Elementul alogen sarmat este documentat alături de populația autohtonă (fie ea celtică, dacică, celto-dacică,

26. Jovanovic 2004, pg. 213-214, Rajkovic 2004, pg. 124-126.

27. Benea 1996, 215, nota 141.

28. Care poate să denote un transfer tehnologic dinspre *Barbaricum* pentru ceramica gri-cenușie și cenușiu-albăstruie de tradiție *La Tène* și Sântana de Mureș - Cerneahov. În același sens, în nordul Câmpiei Panonice se înregistrează un proces de transfer tehnologic al producției ceramicii ștampilate către *Barbaricum*, care este un fenomen aparte pentru *Barbaricum*-ul Central European și face parte din transferul tehnologic al ceramicii modelate la roată către comunitățile din nordul arcului Carpat.

panonică), având loc un fenomen de aculturație și un amestec etnic.

Astfel, sarmații iazygi ce și-au exercitat autoritatea nominală asupra populației romanice din spațiul bănățean, în urma unor fenomene de aculturație preiau din felul de viață al autohtonilor, care în ciuda faptului că nu se ridică la forme superioare de civilizație, i-au influențat pe sarmați la nivelul elementelor de cultură materială²⁹. Credem că această influență a fost extinsă la nivelul locuirii și organizării spațiului, o dovadă fiind reprezentată de așezările mixte: daco – sarmatice, daco – romane și sarmatice, identificate arheologic.

Bibliografie

A: Volume

- Bejan 1995
 Bejan, A., *Banatul în secolele IV-XII*, Editura de Vest, Timișoara
 Benea 1996
 Benea, D., *Dacia sud-vestică în secolele III-IV*, vol. I, Editura de Vest, Timișoara
 Dumitrașcu 1993
 Dumitrașcu, S., *Dacia apuseană*, Editura Cogito, Oradea
 Grumeza, Ursuțiu, Copos 2013
 Grumeza, L., Ursuțiu, A., Copos, G., *Arad – Barrieră. Cercetări arheologice preventive într-un sit de epocă sarmatică*, Ed. Mega, Cluj-Napoca
 Khazanov - Gellner 1994
 Khazanov, A. M., Gellner, E., *Nomadism and the outside world*, (trad. Julia Crookenden), Ed. The University of Wisconsin Press, Wisconsin
 Mare 2004
 Mare, M., *Banatul între secolele IV-IX*, vol. I, Ed. Excelsior Art, Timișoara
 Muscalu 2009
 Muscalu, B., 2009, *Cultura materială și spirituală în teritoriul dintre Dunăre și Tisa. Sarmații iazygi și relațiile cu Imperiul Roman*, teză de doctorat (manuscris), Timișoara

B: Articole

- Bozu – El Susi 1987
 Bozu, O., El Susi, G., *Așezarea romană târzie de la Moldova Veche din punctul „Vinograda-Vlaskicrai” (județul Caraș-Severin, în ”Banatica” nr. 9, pg. 239-270*
 Dautova – Rusevljan 1990
 Dautova-Rusevljan, V., *Dosadašnji rezultati istraživanja i problemi pri proučavanju sarmatske kulture u Vojvodini (Current analysis of research and problems investigating the Sarmatic Culture in Vojvodina)*, în ”Rad Vojvodjanskih Muzeja” nr. 32, pg. 81-94.
 Dordevic 1990
 Dordevic M., *Tri nova sarmatska naselja u Severnoj Bačkoj*, Glasnik, nr 6, pg. 119-124
 Jankovic 1997
 Jankovic, D., *Slovenske osobine naselja poznorimskog doba na jugoistoku Panonije*, în ”Sedov: Vojvodina 1. Od najstarijih vremena do velike seobe”, vol. 3, Novi Sad, pg. 362–375
 Jovanovic 2004
 Jovanovic, Al., *Rimska posuda sa medaljonima iz Curuga*, în ”Glasnik” nr. 20, pg. 207-215
 Popa 2001
 Popa, D., *Considerații privind habitatul rural din spațiul intracarpatic al Daciei romane*, în „Acta Terrae
 29. Protase 1971, pg. 104.

Septemcastensis,” nr. 1, pg. 129-144

Protase 1971

Protase, D., *Observații asupra așezărilor rurale din Dacia romană și postromană (sec. II-VI) până la venirea slavilor*, în ”Banatica” nr. 1, pg. 93-105

Rajkovic 2004

Rajkovic, T., *Rimska keramika sa arheološkog nalazišta Stari Vinogradi kod Čuruga*, în ”Glasnik” nr. 20, pg. 93-126

Szentmiklosi – Timoc 2005

Szentmiklosi, A., Timoc, C., *Cercetările arheologice de la Foeni-Seliște (jud. Timiș). Raport preliminar*, în ”Analele Banatului” nr. 12-13, pg. 657-677

Trifunovic – Pasic 2003

Trifunovic, S., Pasic, I., *Stari Vinogradi u Curugu – viseslojno arheolosko nalaziste*, în ”Glasnik” nr. 19, pg. 263-290

Trifunovic 2000

Trifunovic, S., *Naselja Limiganata i Slovena u Banatu i Backoj*, în ”Glasnik” nr. 15-16, pg. 43-106

Vaday 1999

Vaday, A. H., *Sarmatians Settlements in the Great Hungarian Plain*, în ”Anteus” nr. 24 (1997-1998), pg. 547-562

Vaday 2003

Vaday, A. H., *The Barbaricum in the roman period. Historical overview*, în ”Hungarian archaeology at the turn of the millennium”, Budapest, pg. 265-267

Wilkes 2008

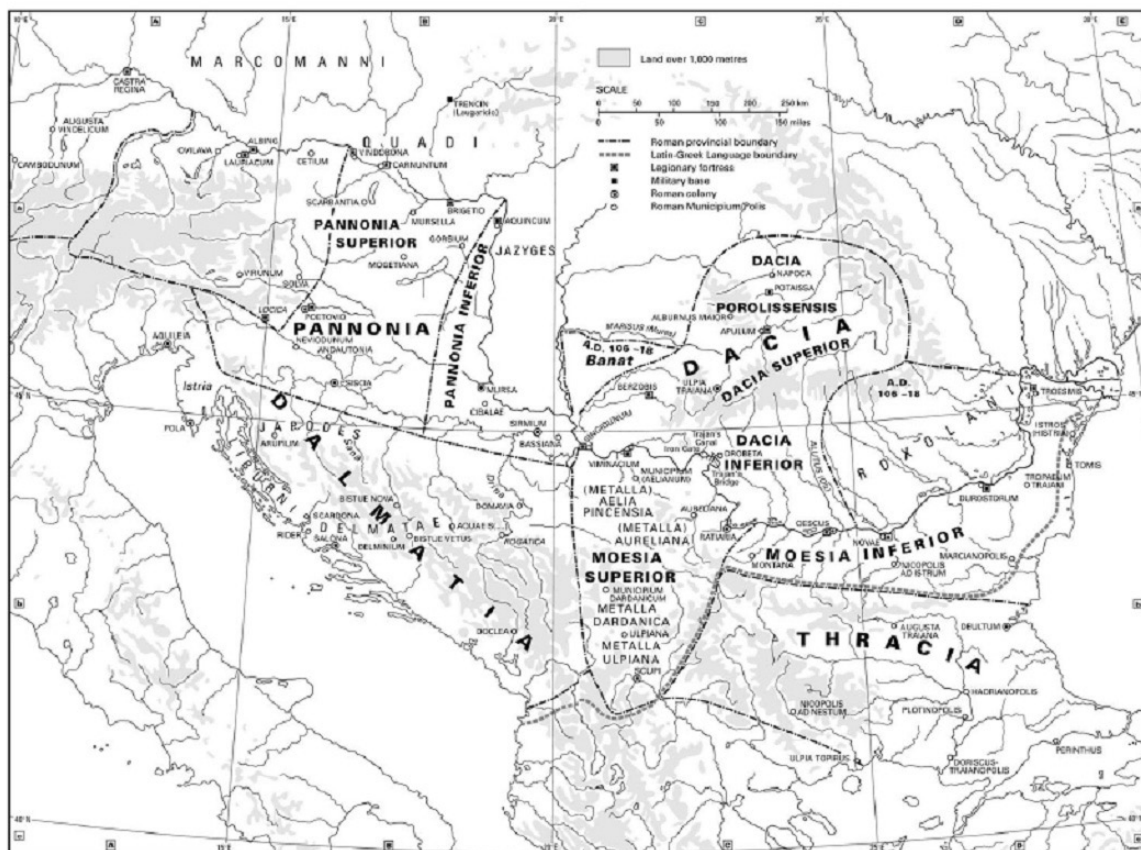
Wilkes, J. J., *The Danube Provinces*, în ”Cambridge Ancient History” vol. , 11, *The High Empire A.D. 70-192*, Ed. Cambridge university Press, Cambridge, pg. 577-603

C: Webografie

Trifunovic 2001

<http://curug.rastko.net/nezavisni-prilozi/objavljeni-radovi-pdf-html/2-strifunovic/limiganti.html>,
12.11.2015

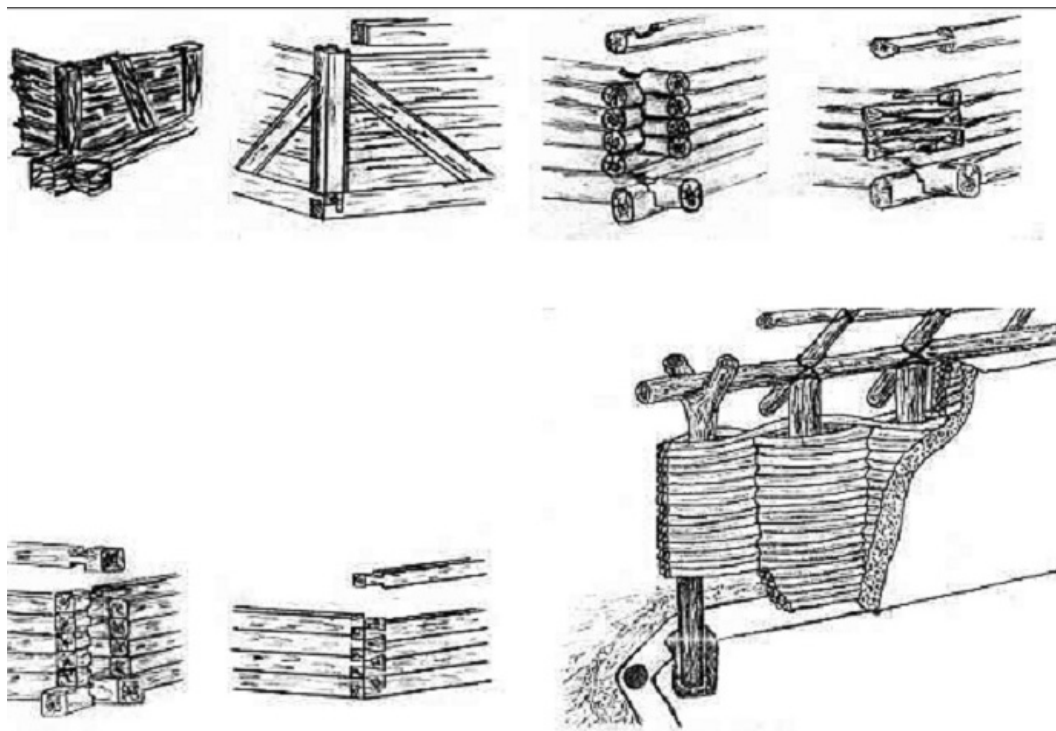

Planșa I: Harta Imperiului Roman în secolele I-III p.Ch.
(CAH, XI, The High Empire A.D. 70-192, 578-579)

Planșa II: Tipuri de locuințe de la Čurug – Stari Vinogradi
(apud Trifunović 2006, în http://curug.rastko.net/index_en.html)

Planșa III: Tipuri de îmbinări la locuințele de lemn
(apud Camilar 2002, în <http://inoe.inoe.ro/ianus/Mihai%20Camilar%202.htm>.)

Planșa IV: Reconstrucția virtuală a unui sat barbar
(apud <http://virtualreconstruction.com/wp/?p=170>)